

УДК 005.955

С.Ю.Кулакова, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія

Кондратюка, м. Полтава

К.О.Касмініна, студентка, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка, м. Полтава

Ризикостійкість підприємства як передумова його розвитку: сутність та індикатори визначення

S.Kulakova, Ph.D., assistant professor of business economics and human resource management, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Poltava

K. Kasminina, student, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Poltava

The enterprise's resilience as a prerequisite for its development: the essence and indicators of definition

Анотація. У статті досліджено роль ризикостійкості підприємства в його діяльності, доведено необхідність її дослідження та забезпечення на сучасному етапі розвитку економіки. Розглянуто сутність теоретичних підходів до визначення категорій «стійкість системи», «ризикостійкість підприємства», що дозволили авторам сформулювати власне бачення останнього визначення. Відповідно до розглянутих підходів до характеристики ризикостійкості підприємства виокремлено декілька її різновидів, а саме: фінансову стійкість, статичну економічну стійкість, динамічну економічну стійкість та стійкий (сталий) розвиток підприємства, надано сутнісну характеристику та пріоритетний тип розвитку підприємства для кожного з них. У статті також доведено, що підприємству можуть бути притаманні декілька видів стійкості, зокрема видима стійкість 1-го і 2-го роду, групова стійкість, адаптивна стійкість та відкладена стійкість. Для кожного виду стійкості зазначені основні цільові показники функціонування підприємства при різних типах економічної стійкості, які визначають ті сфери і напрямки діяльності підприємства, на які спрямовується найбільше зусилля з утримання відхилень значень параметрів

функціонування від обраного рівня в умовах впливу різноманітних негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ.

Summary. The article investigates the role of the firmness resistance in its activity, the necessity of its research and maintenance at the present stage of economic development is proved. The essence of theoretical approaches to the definition of categories "system stability" and "enterprise resilience", which allowed authors to formulate their own vision of the latter definition, are considered. According to the considered approaches to the characteristic of the resistance of the enterprise, several of its varieties have been identified, namely: financial stability, static economic stability, dynamic economic stability and sustainable development of the enterprise, an essential characteristic and the preferred type of enterprise development for each of them. The article also proved that the enterprise can have several kinds of stability, in particular visible stability of the 1st and 2nd kind, group stability, adaptive stability and delayed stability. For each type of sustainability, the main target indicators for the functioning of the enterprise with different types of economic sustainability are indicated, which determine the spheres and directions of the enterprise activity, to which more efforts are directed to contain deviations in the values of the functioning parameters from the selected level under the conditions of various negative factors of the internal and external environment.

Ключові слова: ризик, господарський ризик, стійкість системи, ризикостійкість підприємства, типи ризикостійкості підприємства.

Key words: risk, economic risk, the stability of the system, the riskiness of the enterprise, the types of resilience of the enterprise.

Постановка проблеми. Діяльність підприємств за умов ринку характеризується передусім певним рівнем економічної свободи суб'єктів господарювання. Однак свобода одного учасника ринкових відносин

обмежується правами та економічною свободою інших суб'єктів господарювання, які прагнуть насамперед власної вигоди. Таке поняття, як вигода, є майже ключовим у причинно-детермінаційному комплексі виникнення ризиків, оскільки вигода одного учасника ринкових відносин може стати руйнівною силою виникнення ризику, збитків, втрат і навіть банкрутства для інших учасників.

Неможливість безризикового ведення підприємницької діяльності вимагає від суб'єктів підприємництва постійного обліку можливих наслідків прийнятих рішень. Дані рішення мають розглядатися з точки зору впливу сукупності ризиків, супутніх підприємницької діяльності, що потребує вироблення в процесі управління заходів, спрямованих на запобігання та зниження найбільш небезпечних ризиків. Наразі не існує достатньо розробленого і певною мірою універсального механізму управління господарськими ризиками, що спонукає кожний суб'єкт господарювання розробляти та застосовувати індивідуальний комплекс заходів мінімізації впливу ризиків.

Вирішення головних проблем реалізації стратегії управління стійким розвитком підприємства у відповідності з високими темпами змін зовнішнього середовища, викликаними безперервним потоком інформації, а також невизначеними та динамічними умовами функціонування, обумовлює необхідність дослідження ризикостійкості підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню цієї проблеми присвячені наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: А.П. Альгіна, І.Т. Балабанова, В.В. Вітлінського, Е.В. Засанської, Ю.Г.Ткачук, О.О.Захаркіна, Л.В.Зубової, М.В.Карпунцева, О.С.Кравченко, О.А.Козлової, І.Г.Шепелева, О.П.Логвінової, О.А.Лясковської та інших.

Незважаючи на різноманітність досліджень з проблематики ризику, в роботах багатьох авторів наводяться загальні уявлення про процес управління ризиками суб'єктів господарювання, і практично відсутні дослідження щодо можливості підвищення їх ризикостійкості та адаптації до ризиків, притаманних

сучасним процесам. Це викликає необхідність здійснення подальших досліджень в цьому напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення підходів до визначення сутності ризикостійкості підприємства, дослідження існуючих підходів до її змісту та видів, а також аналіз показників, які її визначають.

Основні результати дослідження. В економічній літературі ризикостійкість підприємства розглядається як складова загальної стійкості підприємства, інтегральна характеристика підприємства як відкритої соціально-економічної системи, що характеризує загальні можливості ефективного, рівноважного та безперебійного функціонування підприємства, протистояння ризикам всупереч їхньому негативному впливу.

Ризикостійкість підприємства визначається за двома важливими параметрами: вірогідністю виникнення ризикової ситуації на підприємстві та рівнем компетентності персоналу та підприємства у вирішенні проблем протистояння ризику та забезпечення реалізації стратегії стійкого розвитку.

Сучасні умови господарювання підприємств характеризуються підвищенням рівня ризикованості внутрішнього та зовнішнього середовища, що є значною загрозою для формування ризикозахищеності стійкого розвитку підприємства. Виходячи з цього, обґрунтованим постає питання оцінки характеру ризику підприємства на основі його ризикостійкості. Застосування дієвих заходів щодо оцінки ризикозахищеності підприємства є одним з ефективних шляхів забезпечення його стійкого розвитку у довгостроковій перспективі.

В даних умовах підприємницькі рішення не можуть бути однозначно визначені, що викликає необхідність розроблення та впровадження системи адаптаційного управління ризиками для забезпечення стійкого розвитку підприємств та належного рівня конкурентоспроможності.

Наявність ризику підприємства пов'язана з тим, що завжди існують альтернативні можливості поєднання різних параметрів, які характеризують стан підприємства, для забезпечення ефективної діяльності. Можливість

досягнути запланованих результатів, не зважаючи на дію ризик-чинників, і визначає ризикостійкість підприємства.

Щоб зберегти свою конкурентоспроможність в сучасному бізнес-середовищі, підприємства повинні дотримуватися двох паралельних стратегій:

1. Побудова динамічних і гнучких систем управління ризиками, здатних передбачити зміни, що містять у собі довгостроковий успіх, а також підготувати підприємство до таких змін;

2. Формування ризикостійкості, яка дозволить даними системам пом'якшувати події ризику і забезпечить просування бізнесу до поставлених цілей.

Рис. 1. Значення ризикостійкості та реагування на ризики в діяльності підприємства

Ризикостійкість підприємства є однією зі складових його загальної стійкості наряду із фінансовою, соціальною, технологічною стійкістю, що характеризує здатність суб'єкта господарювання протистояти ризикам. Розглядаючи поняття ризикостійкості та його сутність, необхідно звернутися до характеристики категорії «стійкість» загалом та визначення її основних видів. Оскільки підприємство можна вважати відкритою складною системою, тому розглянемо підходи до трактування стійкості складних систем, що представлені у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування стійкості складних систем

Автор	Підхід до визначення
<i>Стойкість як незмінність системи</i>	

Реймерс М.Ф.	Здатність залишатися відносно незмінною протягом певного періоду часу всупереч внутрішнім і зовнішнім збуренням
Азріліян А.Н.	Постійність, здатність протистояти ризику втрат і збитків
<i>Стійкість як здатність повертатися в початковий стан</i>	
Ільясов С.М.	Властивість системи повертатися в рівноважний, початковий або близький до нього усталений режим після будь-якого внутрішнього чи зовнішнього впливу
Коломійченко О.В., Рохчин В.Є.	Здатність системи повертатися в початковий стан після зовнішнього впливу на неї
<i>Стійкість як безпека, стабільність, надійність</i>	
Конопляник Т.М.	Властивість системи зберігати свою цілісність і стабільність відносно заданого вектору розвитку в довгостроковій перспективі в умовах мінливості зовнішнього середовища
Бобров А.Л.	Такий стан елементів будь-якої економічної, екологічної чи іншої системи, коли їх початкові стани з високим ступенем надійності визначають їх майбутні стани
Дружинін О.І., Дунаєв О.М.	Здатність системи стабільно функціонувати у визначеному режимі діяльності
<i>Стійкість як здатність зберігати динамічну рівновагу</i>	
Чайковська М.В.	Інтегрована властивість системи зберігати динамічну рівновагу при зміні в допустимих межах параметрів внутрішнього і зовнішнього середовища
Коренченко Р.А., Марценюк М.Н.	Здатність організації зберігати себе та виконувати функції у стані, близькому до змінної рівноваги
Карпунцов М.В.	Здатність підприємства зберігати організацію та виконувати свої функції, не зважаючи на негативні впливи чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, перебуваючи при цьому у стані динамічної рівноваги
<i>Стійкість як здатність системи до підтримки своєї діяльності і розвитку</i>	
Макарова Є. В.	Система економічних відносин, що забезпечують довгостроковий розвиток економічної системи з наявністю механізмів саморегуляції (стабілізації і рівноваги), здатних досягти комплексного вирішення економічних, соціальних, екологічних проблем в умовах глобалізації світової економіки
Єсекіна Б. К., Сапаргалі Ш.	Здатність ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безперервно нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, не відновлювальних ресурсів

У більшості наукових праць стійкість системи (підприємства) розглядається з точки зору збереження або повернення до рівноважного стану. При цьому розглядається як статична (зі збереженням початкових параметрів системи), так і динамічна рівновага (розвиток системи без значного відхилення від заданої траєкторії). Деякі дослідники акцентують увагу на ресурсній

забезпеченості або економічному потенціалі підприємства, що використовується для збереження його стійкості.

Таблиця 2

**Систематизація підходів до трактування категорії
«ризикостійкість підприємства»**

Автор	Підхід до визначення
Козлова Є.О. Шепелєв І.Г. [1]	Здатність підприємства досягати запланованих результатів діяльності, стабільності, не зважаючи на дію різних чинників
Карпунцов М.В. [2]	Інтегральна характеристика підприємства як відкритої соціально-економічної системи, яка характеризує загальні можливості ефективного рівноважного безперебійного функціонування організації, протистояння ризикам, попри їх негативний вплив
Лясковська О.О. [3]	Можливість менеджменту підприємства створювати необхідні фінансові, організаційні і матеріальні ресурси з метою попереднього використання при виникненні ризикових ситуацій, порушенням стандартного проходження виробничих, фінансових, маркетингових та логістичних процесів на підприємстві і конкретних умов їх реалізації, слабкою апробованістю і недостатньою розробленістю системи статистичних оцінок і методів прогнозування економічних показників, високою ймовірністю не підтвердження споживчих властивостей продукції при масовому виробництві

Надаючи визначенню «ризикостійкості підприємства», ми схильні визначати її як здатність витримувати дестабілізацію бізнесу завдяки стійким процесам, контролю, а також засобам і методам управління ризиками, включаючи чітку корпоративну структуру і сильний бренд.

Відповідно до розглянутих підходів до характеристики ризикостійкості підприємства можна виокремити декілька її різновидів, а саме: фінансову стійкість, статичну економічну стійкість, динамічну економічну стійкість та стійкий (сталий) розвиток підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

**Пріоритетність типів розвитку підприємства
при різних рівнях економічної стійкості**

Тип стійкості за характером реакції на зміни	Сутнісна характеристика	Пріоритетний тип розвитку підприємства

Короткострокова фінансова стійкість	Формується в результаті рентабельної діяльності підприємства, стабільного отримання прибутку на надходження грошових коштів, що дозволяє вільно маневрувати фінансовими ресурсами,	Звужене відтворення в перспективі
Довгострокова фінансова стійкість	підтримувати ритмічність та безперервність процесів відтворення, забезпечуючи конкурентоспроможність підприємства, уникнення його неплатоспроможності і банкрутства.	Звужене або просте відтворення
Статична економічна стійкість	Здатність підприємства підтримувати сталі параметри функціонування або обмежувати їх відхилення у допустимому діапазоні у конкретний момент часу за допомогою керуючої підсистеми	Просте відтворення
Динамічна економічна стійкість	Утримання відхилення параметрів функціонування суб'єкта господарювання у певних межах від обраного вектору динамічної рівноваги відбувається упродовж усього періоду на визначеному етапі розвитку підприємства	Розширене відтворення, інтенсивний розвиток, пасивна реакція на зміни
Стійкий розвиток (стійке економічне зростання)	Досягнення динамічної рівноваги та забезпечення ефективного розвитку, що передбачає впровадження якісних змін та дотримання оптимального вектору в динаміці розвитку	Розширене відтворення, інноваційний розвиток, очікування змін, стимулювання бажаних змін

Необхідно зазначити, що кожному виду економічної стійкості підприємства можна поставити у відповідність конкретні джерела приросту доданої вартості. Так, для підприємств, що характеризуються короткостроковою чи довгостроковою фінансовою стійкістю, ними є операційні чинники – оптимізація витрат, збільшення обсягів виробництва тощо. Для статичної економічної стійкості основним джерелом створення доданої вартості є інвестиції в основний та оборотний капітал, які забезпечують збереження сталих параметрів діяльності підприємства. Співвідношення видів економічної стійкості підприємства та основних джерел формування доданої вартості можна побачити на рис. 2.

Рис. 2. Співвідношення видів економічної стійкості підприємства та основних джерел формування доданої вартості

Підприємству як і будь-якій складній відкритій системі можуть бути притаманні декілька видів стійкості, серед яких в економічній теорії виділяють наступні: видима стійкість 1-го і 2-го роду, групова стійкість, адаптивна стійкість та відкладена стійкість. Видима стійкість (або псевдостійкість) системи спостерігається у тому випадку, коли більшість показників системи зберігають стійкість, проте це відбувається внаслідок незмінності зовнішнього середовища. При зміні умов функціонування система або припинить існування (видима стійкість 1-го роду) або її стійкість буде порушена (видима стійкість 2-го роду).

При груповій стійкості система характеризується наявністю компенсаторних механізмів для нейтралізації негативних впливів практично будь-яких видів змін, стійкість системи в даному випадку є істинною.

На відміну від групової, адаптивної стійкості властива наявність лише деякої частини механізмів для компенсації зовнішніх впливів. Внаслідок побудови адаптивних ланцюгів із наявних елементів системи негативні імпульси поступово розсіюються, а система адаптується до зовнішніх змін

(адаптивна стійкість 1-го роду) або відбувається циклічна передача даних імпульсів в системі (механізм зворотного зв'язку) до тих пір, поки негативний вплив не буде компенсовано (адаптивна стійкість 2-го роду).

Останній тип – відкладеної стійкості – передбачає наявність можливості уникнути негативного впливу зовнішнього фактору без необхідності мати відповідні компенсаторні механізми.

Для різних типів стійкості підприємства притаманні відповідні набори фінансово-економічних показників, що їх характеризують, та види стійкості відповідно до системного підходу (рис. 3).

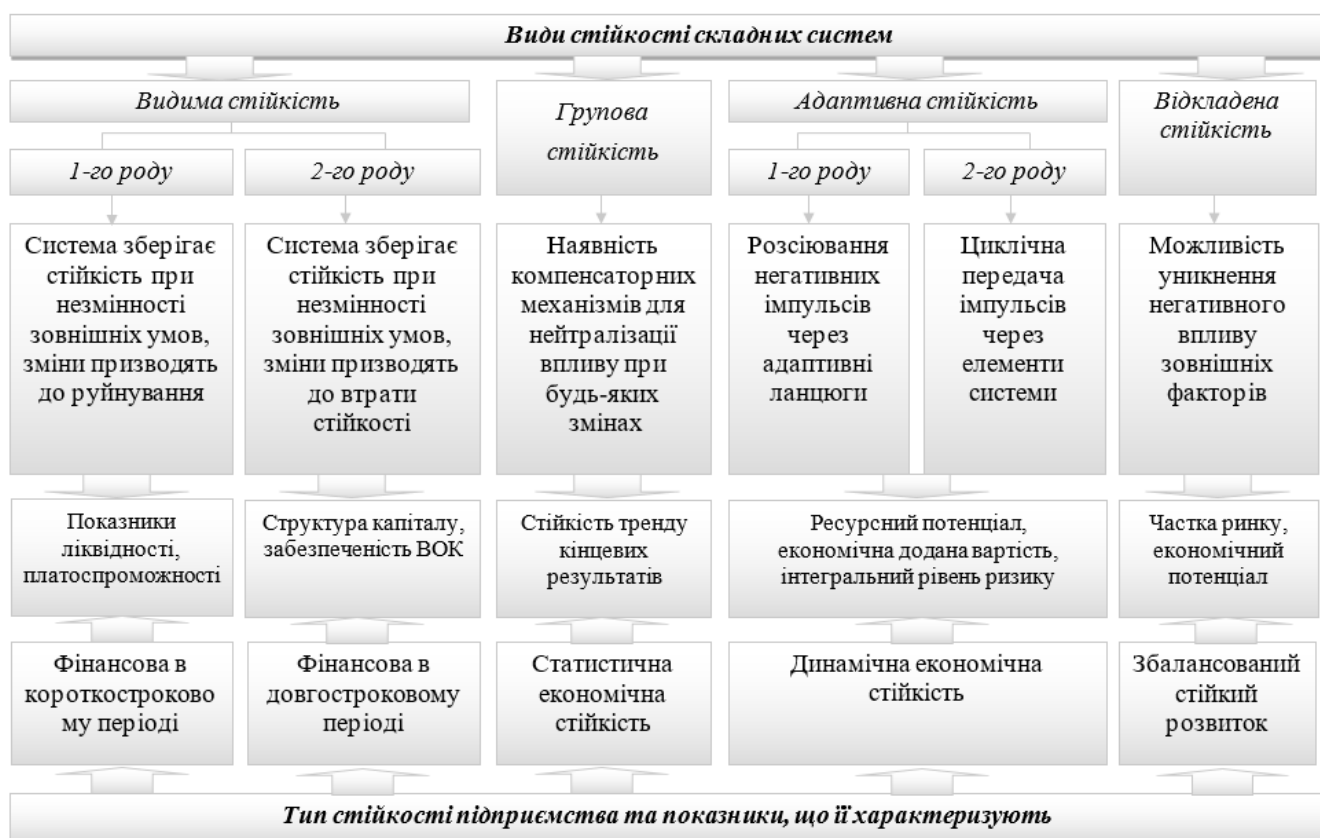

Рис.3. Характеристика цільових показників при різних типах ризикостійкості підприємства

Зазначені на рис. 3 основні цільові показники функціонування підприємства при різних типах економічної стійкості визначають ті сфери і напрямки діяльності підприємства, на які спрямовується найбільше зусилля з утримання відхилень значень параметрів функціонування від обраного рівня в

умовах впливу різноманітних негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ. У той самий час дослідження значень означених параметрів та динаміки їх зміни може стати основою для визначення типу ризикостійкості підприємства та оцінювання її рівня.

Висновки. В умовах техноглобалізму, переходу суспільства до економіки знань, дія об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на стійкість підприємства має комплексний та взаємопов'язаний характер. Перед суб'єктами господарювання постає завдання своєчасно виявляти вплив небажаних факторів на їх діяльність з метою своєчасного їх попередження та нейтралізації. Для цього необхідно визначити суть, види та ідентифікацію ризиків, загроз та їх можливий вплив на діяльність суб'єктів господарювання. Ці знання допоможуть суб'єктам господарювання гарантувати безпеку власної діяльності. Перспективними напрямками майбутніх наукових досліджень є розроблення ефективних методів підвищення ризикостійкості підприємства, а також механізмів попередження та ліквідації ризиків та загроз, які впливають на стійкість суб'єктів господарювання.

Література:

1. Засанська Е.В. Класифікація факторів ризикостійкості підприємства / Е.В.Засанська, Ю.Г.Ткачук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія: Економіка. – 2010. – Вип. 1 (49). – С. 50–57.
2. Захаркін О.О. Оцінка ризикостійкості підприємства при управлінні його інноваційним розвитком / Захаркін О.О. // Економічний простір. – 2015. – № 98. – С. 165-176
3. Зубова Л.В. Определение рискоустойчивости предпринимательских решений // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 11-1. – С. 157-160.
4. Карпунцов М.В. Ризикостійкість підприємства / М.В. Карпунцов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 71–76.

5. Кравченко О. С. Ризикостійкість як передумова ефективного розвитку підприємства: індикатори визначення та методика діагностики / О.С.Кравченко // Вісник ДонНУЕТ (Серія: Економічні науки). – 2013. – № 4 (60). – С. 81–90.
6. Козлова Е.А., Шепелев И.Г. Методологические основы оценки экономических рисков и рискоустойчивости фирмы / Е.А.Козлова, И.Г.Шепелев // Организатор производства. – 2006. – № 4. – с. 60-66.
7. Логвінова О.П. Оцінка ризику в інноваційній діяльності на основі критерію ризикостійкості інноваційного потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / О.П. Логвінова // Вісник Східноукраїнського державного університету ім. В.Даля. – 2011. – №10. – Режим доступу: <http://www.urau.com.ua/~masters/2012/ie/pankova/library/logvinova.pdf>;
8. Лясковская Е.А. Концептуальные основы управления устойчивостью предпринимательских структур при реализации инновационных стратегий / Е.А.Лясковская // Вестник ЮУрГУ (Серия: 68.–Экономика и менеджмент). – 2011. – № 41 (258). – С. 57

References

1. Zasanska, E.V. and Tkachuk Yu.G. (2010), “Classification of factors of resistance of the enterprise”, *Visnyk Natsionalnoho Universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia (Series: Economics)*, vol. 1 (49), pp. 50–57.
2. Zakharkin, O.O. (2015), “Evaluation of the resistance of the enterprise to the management of its innovative development”, *Ekonomichnyi prostir*, vol. 98, pp. 165-176.
3. Zubova, L.V. (2015), “Determining of the risk tolerance of business solutions”, *Fundamentalne Yssledovanyia*, vol. 11-1, pp. 157-160.
4. Karpuntsov, M.V. (2008) “Enterprise sustainability to risks”, *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 71–76.
5. Kravchenko, O.S. (2013), “Resistance to risks as a prerequisite for the effective development of the enterprise: indicators of definition and the method of diagnosis”, *DonNUET Bulletin (Series: Economics)*, vol. 4(60), pp. 81-90.

6. Kozlova, E.A. and Shepelev, I.G. (2006), “Methodological basis for assessing economic risks and firmness to firm risks”, *Orhanyzator proyzvodstva*, vol. 4, pp. 60-66.
7. Lohvinova, O.P. (2011), “Risk assessment in innovation based on sustainability criteria for risk innovative potential of enterprise”, *Visnyk Skhidnoukrainskoho Derzhavnoho Universytetu Im V.Dalia* [Online], vol. 10, available at: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2012/iem/pankova/library/logvinova.pdf>;
8. Lyaskovskaya, E.A. (2011), “Conceptual framework for managing the sustainability of entrepreneurial structures in the implementation of innovative strategies”, *Vestnik SUSU (Series: 68 – Economics and Management)*, vol. 41 (258), pp. 57.